

Eesti Rahvaluule Arhiivi laekumistest 2021

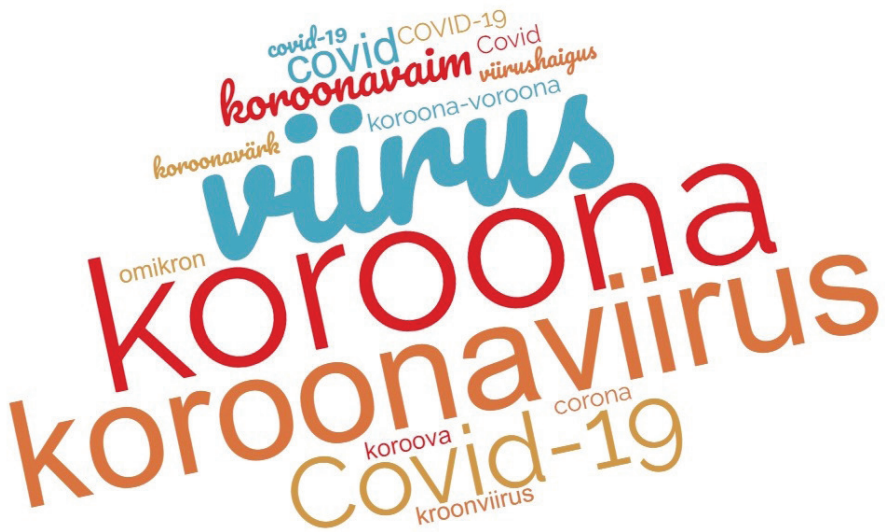
2021. aastal suurenes Eesti Rahvaluule Arhiivi käsikirjakogu rohkem kui 8000 lehekülje võrra (neist digilehekülgi veidi üle 6000), lisandus ligi 1500 fotot ning üle 200 auvise.

Aasta jooksul käidi lühematel **välitöödel** Muhumaal, Setumaal, Audru ja Tõstmaa kihelkondades. Suvel toimusid teadur Astrid Tuisu juhtimisel rahvaluulearhiivi välitööd Iisaku kihelkonnas koostöös Iisaku Kihelkonna Muuseumiga. Iisaku ja selle lähima ümbruse külade kõrval käidi Tudulinna vallas ning Peipsi põhjakalda külates. Intervjuude huvikeskmes olid selle põneva ja mitmerahvuselise piirkonna lapseõlvemeenutused ja -mängud, aga ka muu pärimus nagu toidutegemise traditsioonid ja rahvakalender. Pärimust koguti põhiliselt 1930.–1950. aastatel sündinud inimestelt. Kokku küsitleti 35 inimest, intervjuusid kogunes pea 80 tundi, filmiti ja tehti fotosid. 1930.–1940. aastatel sündinud mäletavad põgusalt elu enne teist maailmasõda, põhjalikumalt sõjaaegset ja -järgset elu-olu.

Meie kauaaegse vanemteaduri ja nüüdse emeriitteaduri Mall Hiimäe koostatud küsimustiku **“Inimene ja putukad”** koostamise tagamaaks oli tema ettevalmistatav raamat “Väike putukaraamat rahvapärimusest”, populaarses rahvapärimuse taskuraamatute sarjas juba viies. Vastustena laekus sisukaid, pisiolendeid erksa silmaga vaatlevaid kirjapanekuid kaastöölistelt Tallinnast, Kihnust, Kodaverest jm, samuti Mall Hiimäe enda kogutud aines Virumaa inimestelt ja mujalt, kokku 126 lehekülge.

Arhiivi aasta kogumisvõistluse **“Tähtpäevad ja muutuvad tavad koroonakriisi ajal”** peakorraldaja oli digitaalarhivaar Olga Ivaškevitš. Võistlus tõi tõhusat lisa 2020. aasta märtsist alates kogutud kriisipärimusele: siis pöörati põhitähelepanu tervisekäitumisele ja koroonanaljadele, 2021. aastal tähtpäevade ja elusündmuste tähistamisele. Koroonakriis puudutas kõiki ja seda oli võimalik mõtestada erinevalt – nii on kaastööde tekstides olukordade kirjeldusi, tõlgendusi ja arvamusi ning mõnevõrra ka hinnanguid, samuti kajastuvad koroonaaajastu mõjud inimsuhetele. Kokku laekus 95 kaastööd: ligi 900 lehekülge kirjapanekuid, 500 fotot ja 26 videoklippi. Võistlusel osales ka 55 Tartu Ülikooli folkloristika aluste aine üliõpilast. Tudengid on osalenud kogumisvõistlustel ka varem, kuid seekord oli nende panus eriti märkimisväärne.

Töodes kordusid märksõnad, mis paljude jaoks tähistasid koroonaga seotud kogemusi ja tähelepanekuid elusündmuste ja tähtpäevade tähistamisel, samuti laiemalt elus üldiselt. Elusündmustest oli esikohal paljude lemmikpäev – sünnipäev. Kirjutati nii oma sünnipäevast kui sugulaste-sõprade sünnipäevade tähistamisest. Üliõpilased kirjutasid palju koolilõpetamisest, sest nende aktuste aeg langes just koroonaaajale. Kirjeldati ka kokkutulekuid, pulmi ja matuseid. Samuti on töodes juttu festivalide, teatrietenduste, spordiürituste korraldamisest ja neil osalemisest. Loomulikult kurdeti korduvalt selle üle, et tähistamised ja üritused jäid ära või lükati edasi.

1a

1b

Fotod 1a ja 1b. Koroonaga seotud sõnade ja elusündmuste sõnapilved kogumisvõistluse kaastöodes.

Tähtpäevadest olid esiplaanil traditsioonilised perekondlikud pühad (jõulud, jaanipäev), vähem mainiti uuemaid tähtpäevi. Rahvakalendri traditsioonide populariseerijatena paistsid silma lasteaiad. Juttu oli koroonaaajaga seotud peamistest muutustest, mis mõjutasid tähistamist ja pidude korraldamist. Tähelepanu keskmes oli füüsilise distantsi hoidmine, millest tulenesid kõik ülejäänud muutused.

Nii suuremad üritused kui väiksemad koosviibimised kandusid veebi. Loodi võimalusi, et jälgida üritusi eri veebikanalitelt ning vähendada kohapealsete osalejate arvu. Virtuaalselt suheldi ka siis, kui osa külalisi ei saanud kohale tulla, kuna nad kas kuulusid riskirühma, olid haiged, karantiinis või välismaal. Veebi vastandiks võib nimetada suundumust vabaõhuürituste korraldamisele ja “tagasiminekut loodusesse”. Päris kokkusaamisel aset leidnud sündmustel korraldati osa tegevustest kontaktivabalt, näiteks mängud rebaste ristimisel või pulmades. Külalised ei istunud ühe pika laua taga, ka toidu võtmine oli püütud korraldada võimalikult eraldatult.

Teine oluline distantsi hoidmisega seotud motiiv oli eakate sugulaste tervise eest hoolitsemine ja sellest tulenev vanavanemate isoleerimine teistest pereliikmetest. Mitmes töös kirjutatakse kõhklustest: kas kaasata vanemaid pereliikmeid või mitte. Tihti nägid vanavanemad oma lapselapsi ainult fotode vahendusel, ent saadi ka kokku – üksindus oli hirmutavam kui koroonaviirus.

Leiti erinevaid viise emotsioonide edastamiseks, hoides seejuures ikkagi füüsilist distantsi. Õnnesoovid läksid teele sõnumite, videokõnede ja sotsiaalmeedia kaudu. Kingitused ja lilled saadeti kulleriga või jäeti ukse taha. Kui poed olid kinni, osteti kingitused e-poodidest või tehti käsitsi. Mõnikord kingiti ka maske ja desinfitseerimisvahendeid. Tagasi tuli komme saata õnnitluskaarte postiga.

Mida ei saanud kuidagi muude vahenditega asendada, oli füüsiline kontakt ise. Kasutusele tulid küünarnuki- ja jalatervitused. Need, kes olid varem n-õ kallistajad, tundsid ennast ebamugavalt, kuna ei saanud oma tundeid piisavat väljendada. Samuti arvati, et kaastunde avaldamine kätlemise ja kallistamiseta on võimatu. Igatahes olid inimesed õnnelikud, kui kohtusid oma lähedaste või sõpradega kasvõi meetri kauguselt, või isegi siis, kui seista tuli akna taga. Mõnigi kord leiti väga innovaatilisi viise oma lähedastega suhtlemiseks ning sündmuste tähistamiseks.

Aasta jooksul on arhiivi lisaks kogumisvõistlustele ja küsitlustele **erinevate kaastöödena** laekunud palju mitmesugust ainet, mis kinnitab folkloorse elu jätkuvat rikkust. Pikaäegne kaastööline Terje Puustaja andis üle MTÜ Eesti Rahvapärimuse Kooli ja Tartu Ülikooli haridusteaduse instituudi kursustel, õppepäevadel ja loengutel osalenud õpetajate, lasteaednike, giidide jt erialade esindajate kaasaegsete jaani-, jõulu-, vastla-, lihavõtte-, mardi- ja kadrikombestiku teemalised ankeedivastused (üle 200 lk) paljudest Eesti piirkondadest ajavahemikust 2011–2021. Tartu Ülikooli folkloristika eriala praktikant Tiina Möttus andis üle haruldased fotod ja intervjuu Krasnojarski krai Ülem-Suetuki eesti küla pulmasantidest jm pärimusest. Möödunud aastal meie seast lahkunud rahvamuusika uurija ning esitaja, pärimusmuusika taaselustaja Igor Tõnuristi mahuka ja alles korrastamist ootava pärandi andis üle tema vend Dmitri Tenurist. See sisaldab rohkelt helilinte ja -kassette, kladesid välitöömärkmetega, fotoalbumeid ja kollektsiooni antikvariaatidest ostetud orkestrifotodest. Arhiivi jõudis olulisi materjale kunagistest kaastöölistest, pillimeestest, rahvalaulikutest nende järglastelt ning nagu igal aastal, laekus ka seekord laulukladesid ja salmikuid (27 tk). Audiokogus võeti arvele

Erik Leibaku Marimaa salvestused 1980. aastatest, meie projektijuhi Jüri Metssalu Lahemaa välitööde materjalid jpm.

Presidendi rahvaluulepreemiad andis president Alar Karis kätte ERA kaastööliste päeval Tartus 7. aprillil, selleaastaseid laureaate oli neli. **Imbi-Harietta Eenlo** (snd 1937) alustas koostööd Eesti Rahvaluule Arhiiviga 2013. aastal lastemängude kogumisest ning on edaspidi kaasa löönud kõigil kogumisvõistlustel. Tema kaastööd ei ole mahukad – ta on alati paistnud silma oskusega öelda vähemate sõnadega rohkem. 2015. aasta kogumisvõistlusel “Minu maastikud” pälvis eluaegne tallinlane I.-H. Eenlo Setomaa eripreemia kirjutisega Põrste küla maastikest ja inimestest. Etnoloogide tähelepanu ja uurimustes kasutamist on pälvinud nõukogude aja mälestused, kus kirjeldatakse töötamist restorani Gloria filiaali EKP Keskkomitee kinnises sööklas 1980. aastatel. Detailirikas kujutusviis iseloomustab võistluse “Esemed meie rännakuil” kaastööd, kus muuhulgas kajastub elu ja olustik Tallinnas Cederhilmi baltisaksa mõisas 1930. aastate lõpus, samuti 2021. aasta teema “Inimene ja putukad” raames kirja pandud kaht lugu kodustest kahjurputukatest.

Urve-Mai Männik (snd 1936) on alates 2014. aastast vastanud kõigile Eesti Rahvaluule Arhiivi kogumisüleskutsetele, saates igal aastal kaastööd (kokku üle 300 lk), rohkelt fotosid (üle 200), lauluklade, päeviku jm materjali. Lisaks sellele on Urve-Mai Männik kirja pannud mitmesugust pärimust väljaspool etteantud kogumisteemasid, eriti usundilist ainet (nt unenäoseletusi, isiklikke usundilisi kogemusi jm). Kogumisvõistluse žürii tõstis esile tema tänavuse töö kogumisvõistluselt, kus on hästi kirjeldatud koroonaeelset pühade ja muude sündmuste tähistamist (sh nii iseenda kui oma tütre lapsepõlvest) ning võrreldud toonaseid kombeid nüüdsete piirangute-aegsetega; samuti on dokumenteeritud koroonatingimustes peetud matused. Tööle on lisatud unikaalseid fotosid eri aegadest. Ka Urve-Mai Männiku eelnevate aastate kaastööde hulgas on mitmeid žüriide poolt äramärgitud (nt “Minu vanaema lugu”, 2018).

Kolmanda rahvaluule kogumispreemia laureaadid, kunstnik ja EKA õppejõud **Eve Kask** (projektijuht) ning Tallinna Ülikooli kultuuriteaduste doktorant **Saara Mildeberg**, on arhiivile korrastatult ja andmestikuga varustatult üle andnud projekti “Käsmu inimesed ja majad 2013–2019” materjalid: poolteist tuhat professionaalselt kõrgetasemelist fotot (Eve Kask) ning esimese osa salvestatud intervjuudest Käsmu inimestega koos nende intervjuude litereeringutega (Saara Mildeberg). Mahuka ainese põhjal on juba ilmunud kaunis väljaanne “Käsmu inimesed ja majad. 20 aastat hiljem” (2019). Tervikmaterjal kujutab endast unikaalset pilti ühe kogukonna elust pildis ja sõnas. Saara Mildeberg, kes on hariduselt ka etnoloog, on ette valmistanud intervjuude küsimustikud, intervjuueerinud ning koordineerinud teiste välitöögruppi kuulunud tudengite tööd intervjueerimisel ja litereeringute tegemisel, samuti varustanud fotod ja intervjuud metaandmestikuga, mis on äärmiselt oluline – ja üldse mitte kerge ülesanne põnevate välitöökäikude järel – ainese arhiveerimisel.

Foto 2. Kogumispreemiate laureaadid 2022 koos president Alar Karisega. Vasakult: Imbi-Harietta Eenlo, Eve Kask, Alar Karis, Urve-Mai Männik ja Saara Mildeberg. Alar Madissoni foto. ERA, DF 38958.

Aasta tõi ka tõsiselt murelikke hetki. Oleme ikka ja veendunult öelnud: kogutu on kirjandusmuuseumi hoidlates kindlalt tallel. Mõnelgi tekkis 2021. aastal korraks kahtlus, kui majas toimuvate ehitustööde käigus katusesse jäetud avaus tõi augustis hiigelsuure valinguga kaasa vee läbijooksu nii Eesti Rahvaluule Arhiivi kui Eesti Kultuuriloolise Arhiivi fondihoidlatesse, kahjustada said audio- ja videokogu, käsikirjakogu, EKLA maalikogu. Esimestel, eriti kriitilistel päevadel ülemajaliselt ja üle-eestiliselt appi tulnud kolleegid, sõbrad, lapsed ja vabatahtlikud näitasid koostöö ja ühise töö vältimatut vajadust. Õnneks ei osutunud kõik kahjustused nii suureks, kui päris algul paistis, kuid alates eelmisest suvest on võtnud kahjude likvideerimine hulga nii meie arhiivitöötajate kui uute abiliste aega.

*Foto 3. Arhiivi helisalvestuste päästetöödel pärast uputust augustis 2021.
Olga Ivaškevitši foto. ERA, DF 37690.*

Arhiiv on asutamisest alates pidanud põhitähtsaks talletada seda, mis on ühiskonnas hetkel oluline. Tänapäeva rahvusvahelistunud ja digitaliseerunud folkloori üheks nähtuseks on internetis ringlevad meemid, pildilis-tekstilised, tavaliselt humoorikad reaktsioonid meediauudistele. Selle aasta märtsikuu algul lõi rahvaluulearhiiv Ukraina sõjaga seotud meemide jäädvustamiseks Facebooki grupi “Ukraina meemid”. Ühest küljest aitab folkloor leevendada ebakindlust, vaadates toimuvale näiteks läbi huumoriprisma, teisest küljest mõtestada ühiskonnas toimuvat, väljendada moraalseid hoiakuid. Meemikogu võimaldab dokumenteerida ning tulevikus analüüsida eesti ja rahvusvahelise avalikkuse rahvalikke hinnanguid ja suhtumisi praeguses ajahetkes toimuvatele sündmustele.

Kuigi ERA eelmise, 2020. aastal sotsiaalmeedias toimunud koroonameemide kogumistulemused olid pigem tagashoidlikud, andsid ka need edasi meemivormilise valiku teemadest, mis pandeemiaperioodil õhus olid ja inimeste meeli erutasid. Ukraina meemide laekumishoog oli aga algusnädalatest alates iseäranis suur, gruppi tehti esimese kuuga üle 700 postituse (mitmed postitused võisid sisaldada meeme ka kommentaarides). Hoog pole vaibunud siiani, juulis 2022 on gruppi tehtud üle 3300 postituse enam kui 4800 pildiga. Oleme postitajatel palunud selgitada ka meemide taustu, et neid oleks tulevikus kergem mõista, kuna meemid on kõnekad eelkõige hetke sündmuste kontekstis ning sageli ka kombineerivad erinevaid ajaliselt samale perioodile langevaid sündmusi.

Grupi peamine eesmärk on jäädvustada meemipärimust, ent sellest on saanud kogukonna tunnete väljendamise ja suhtlemise koht: meeme jagatakse, laigitakse ning

4a: postitatud 27.03.22 kl 23:29

4c: postitatud 28.03.22 12:51

4b: postitatud 24.03.22 kl 9:20

4d: postitatud 31.03.22 kl 11:14

Fotod 4a, 4b, 4c, 4d. Pilte grupist “Ukraina meemid“.

kommenteeritakse omavahel. Et paremini mõista rahvaliku eneseväljenduse mehhanisme, aga ka toetada Ukrainat, ootame vanu ja uusi kaastöölisi grupis osalema – nii meeme jagama ja tuleviku jaoks selgitama-kommenteerima kui ka grupi tegevust jälgima.

Kuigi see kasvav kogum võib folkloristi erialaselt rõõmustada, tahaksime loota, et sellistel põhjustel meemide ja sotsiaalmeediagruppide loomise vajadus kord vaibub ning saame taas talletusi ka kaunima kõlaga ainesest. Arhiivi uue, 2022. aasta kogumisvõistluse teemaks on “Muusika minu elus”.

Olga Ivaškevitš, Risto Järv, Kadri Tamm, Astrid Tuisk